Athenaeum Uj folyam 1917 [37] 3

jelölés alatt a mana-képzet ; a zsidó Jahve viszont egy, a vulkánikus jelenségekkel (Sinai-hegy!) összefüggő, mennydörgős hegyi szellem: animisztikus-természeti eredet. Különben pedig a bibliai kinyilatkoztatás-hit, e legtípikusabb «ősmonoteizmus», ma is legjobban mutatja, hogy magasabb istent csak a három elem együttese tehet : a zsidó isteni lénynek ép úgy van gyökere az Alkotó-hitben, mint az animizmusban, sőt a természetfeletti jelleg emelésére szerepet kér körülötte a szentség-(‚sacer')-fogalom is, mely lényegében a mana-tényezőt jelenti, csak ép hogy e hatalmi vonás intenzitását a kultura idővel finomította.

Söderblom egyeztető elméleténél termékenyebb részkutatásaiba nem bocsátkozhatunk. Csupán figyelmeztetni szeretnénk a hindu brahman, az iráni hvarenah és a héber istennév értékes fejtegetéseire. A német átdolgozás[1] novuma, a *Schang-ti*ról szóló fejezetek nagy része örvendetes lehet a sinológiának (v. ö. Bruno Schindler, Ostasiatische Zeitschrift, 1916. [IV.] 4. füz. 322—326. l.), de ilyen terjedelmével károsan bontja meg e szép könyv egységét. Különösen bántó itt az a ki-kiütköző látszat, mintha a világkultuszok egymásra gyakorolt hatásainak részletezésével a (kínai) térítők rehabilitálása volna szerző főcélja. Az is feltűnő, hogy bár sokat beszél a vallás és mágia viszonyáról, Hubert és Mauss klasszikus Esquisse-ét nem ismeri és eredményeiket Durkheimből idézi.

Egyébként a munka értékes ; szakembernek nélkülözhetetlen lesz. Lang hatása csak alapgondolatában lappang, mely szerint a kulturember szellemi élete egyenes folytatásként csatlakozik a primitiv lelkiséghez. *Marót Károly.*

Dr. Makkai Sándor: *A Hit Problémája. Vallásfilozófiai tanulmány. I. Rész: A Hit világmagyarázó ereje.* 93 l. in 8°. Kókai. 1916. Ára 4 K.

A Makkai problémája sokat tárgyalt kérdés a legújabb idők filozófiai irodalmában. A legmélyebben látó szemmel Eucken kezeli. Az ő világnézetében egy *új szellemi életnek* megjelenése

[1] Az eredeti munkát (Gudstrons Uppkomst, 1914) R. Stübe (többek közt Rob. Smith, Religion of the Semites-ének átültetője) nemcsak fordította, hanem főleg Söderblom többet nyújtó kéziratából lényegesen gyarapította is. (A fordítás új összetételéről és kalandos sorsáról az előszó tájékoztat.)

jelenti az emberre nézve a vallást. Az euckeni vallásfilozófia alapja az egyént fölülmúló, tőle független *szellemi* életnek az állítása. Az élet és váza, szellemi rendeltetés és természeti megkötöttség teszik az euckeni filozófia alapvető dualizmusát. Amíg mult, természet, társadalom elzárják a szellemi élet szabad beáradását az egyénbe, addig esetlegességek rabszolgája. Az új élet megjelenéséig világának súlya szétzúzással fenyegeti, s csak a szabad független szellemiségben nyer biztos támasztópontot, elegendő rugékonyságot ahhoz, hogy úrrá legyen világa fölött. Bármily igaznak tartsuk is az euckeni vallásfilozófiát következményeiben, mégis úgy tetszik, hogy *metafizikai* váza nem eléggé erős. Mert p. o. ami Hegelnél az *idea* önmagához visszatérve, az Euckennél az *új élet megjelenése*. Mik most már hát nála a valóság végső elemei? Mik a *lét* összetevő erői? Úgy látszik élet és nem-élet vagyis anyag. De ekkor szeretnénk ismerni úgy az Élet, mint az Én alkatát. Ezen a hiányos ponton kapcsolja hozzá *Eucken* tanításához Böhm Károly metafizikáját Makkai Sándor. Magát a gondolatot szerencsésnek találjuk, hogy t. i. metafizikával kell kiegészíteni Eucken tanítását. A megoldásban azonban, amint később kimutatjuk Makkai gondolatmenete nem egységes. Makkainak a filozofálás személyes ügy. Sorait ez bizonyos melegséggel hatja át, ami azt teszi, hogy őt kellemes és nem fárasztó olvasni. Kevésbbé szerencsésnek találjuk azonban azt, hogy Böhm tanítása valósággal megbűvölte. Amikor be fogja látni, hogy Böhm eddigelé oly szuverén hatása alól is emancipálnia kell magát, hogy filozófiája az ő saját géniuszának szabad röpte lehessen, akkor Makkai filozófiája irányító, termékenyítő erőben sokat fog nyerni.

E munkájában a vallás ismeretleméleti megalapozását adja. Böhm hatására volt a kérdés ilyetén fogalmazása: a hit *világmagyarázó* ereje. Alapgondolatát egyetlen mondattal visszaadhatjuk: az értelem a valóság adatait, *általános* vonásai alapján egységes képpé fűzi, miközben kihagyja a *páratlan, egyéni, irracionális* vonásokat. Ezekre a vonásokra támaszkodva, ezektől mintegy lendítve *a hit szeme* az értelmi világkép adataihoz az örökkévaló távlatokat vonja meg, miközben a minden értékek hordozója, «*szummitása*» felé fordul. Az értelem és hit által való megismerésben így *szélességben* és *magasságban* terjeszkedik belé az Élet a valóságba. A szélességben, az értelem által való hódításhoz, benső, funkcionális kényszerűséggel csatlakozik a magas-

ságban való hódítás. Ily értelemben objektiv érvényű a hit világmagyarázata.

Sajnáljuk, hogy Makkai nem dolgozta ki kellőképen e gondolatának metafizikai alapját. Néha úgy tetszik, mintha nála a valóság végső alapja az *Élet* volna, amely mint az idea Hegelnél, a minden értékek szummitásában, Istenben önmagához tér vissza, s amint a visszahajló sugarak az élet preformált tevékenysége, a *hit* által reávetíttetnek a megvalósulás értelmi síkjára, megszületik *világunk*. Más esetben az *Élet* csak *tényező* a valóság, a világ mellett. Többször mondja, hogy az Élet az által *valósul* meg, hogy beléterjeszkedik a valóságba. Az az állítás, hogy a valóság legvégső alapja az Élet, az «*elan vital*» teszi Bergson filozófiájának alapját. Egy ilyen alapvető meggyőződés döntő fontosságú a problémák alakítását illetőleg, amint ezt épen Bergsonnál láthatja. Ha Makkai dualista vagy pluralista, ezt ki kell fejtenie, mert enélkül fejtegetései nem eléggé világosak. Ha Böhmmel az öntudatot tartaná a valóság végső okának s eszerint helyezné el problémáit, talán másként állana a dolog. Ez ellen meg azt hoznánk fel, hogy úgy okoskodik, mint az a világítótorony, amelyik azt állítaná, hogy semmi sincs azon a körön kívül, amit bevilágít. Mintha ugyan e kör nem volna *része* valami nagyobb, összefüggő egésznek.

Makkai az Életet megadott ténynek tekinti. Amikor meg akarja határozni, kisiklik kezei alól. «Az Élet nem egyéb... mondja... mint az élet küzdelme megvalósulásáért». Az ópiumnak vannak altató erői «namque est in eo virtus dormitiva...» Ha emancipálta magát Böhm alól a valóság végső adatait illetőleg, sajátságos, hogy az Isten-fogalom megalkotásában teljesen Böhm tanítására helyezkedik: «Önlényegünk teljessége... Isten.» (80 l.) Ez tisztán böhmi tanítás arról, hogy az öntudat a maga legmélyebb tartalmát a Szentségesben vetíti maga elé és fölé. Szimpatikus *humanista* tanítás ez, mely azonban nem szolgálja Makkai gondolatmenetének egységességét, mert úgy látszik, hogy mégis más metafizikai alapra helyezi filozófiáját, mint Böhm.

Hisszük, hogy következő munkájában Makkai már *következetesebb* böhmista lesz: vagyis *szakít* vele, s a Mester mélységes tanítása szerint *önmaga* lép elénk filozófiájában.

Molnár Jenő.